

Michał Pytel

Kultura i cywilizacja

Czym jest kultura?

Kultura oraz cywilizacja to pojęcia, których używamy na co dzień i instynktownie rozumiemy ich znaczenie w konkretnym kontekście. Czy potrafilibyśmy jednak podać ich ogólne definicje i wskazać, czym w praktyce kultura różni się od cywilizacji? Jednoznaczne zdefiniowanie tego, czym jest kultura, wydaje się niemożliwe, gdyż mamy do czynienia z terminem wieloznacznym, stosowanym i interpretowanym w wielu dziedzinach nauki. W kontekście społecznym najczęściej przyjmuje się, iż jest to całokształt umysłowego i materialnego dorobku danego społeczeństwa, a więc jego wiedza, wierzenia, sztuka, moralność, prawa, obyczaje, a także wszelkie inne zdolności i nawyki nabyte przez człowieka jako członka wspólnoty.¹

Źródłem słowa kultura jest łacińskie wyrażenie *cultus agri*, oznaczające „uprawę roli”.² Mimo że takie znaczenie wydaje się dziś zbyt wąskie i nieprzystające do naszych czasów, to jednoznacznie zwraca uwagę na fakt, iż pierwotnie kultura wiązała się ze świadomym i złożonym formowaniem przez człowieka natury w konkretnym celu (w tym przypadku uprawy i zbioru roślin).

W większości przypadków pojęcie „kultury” interpretowane jest właśnie jako przeciwieństwo słowa „natura”. Termin *nasce*, z którego wywodzi się pojęcie „natury” oznacza to co powstało samo z siebie, bez naszego udziału, coś co zostało pozostawione własnemu, „naturalnemu” rozwojowi. „Kultura” zaś oznacza wszystko to o co dbamy, pielęgnujemy i czym się zajmujemy w celu stworzenia dóbr lub urzeczywistnienia jakichś wartości.³ Kultura tyczy się zatem tego, co w ludzkim zachowaniu jest wyuczone, w odróżnieniu od tego, co zostało biologicznie odziedziczone. Więc ostatecznie kultura jest tym, co odróżnia społeczności ludzi od stad zwierząt.⁴

Współcześnie wyróżnia się dwa główne komponenty tworzące kulturę. Pierwszym z nich jest kultura niematerialna, czyli wszelkie duchowe wytwory społeczeństwa, będące ośrodkiem życia społecznego. Do kultury niematerialnej możemy zatem zaliczyć: wiedzę, język, gesty, znaki, symbole, wartości, przekonania oraz normy społeczne (takie jak zwyczaje, obyczaje i prawa). Drugim komponentem kultury jest kultura materialna, czyli wszystkie konkretne, dotykalne wytwory społeczeństwa. To właśnie w tym aspekcie kultura często, choć błędnie, jest utożsamiana z cywilizacją.⁵

---

¹ Karoń K., Historia antykultury 1.0, s. 57.

² Włodarczyk E., Kultura [w:] T. Pilch (red. nauk.), Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku. Tom 2. G-Ł, s. 950

³ Ibidem, s. 950.

⁴ Karoń K., Historia antykultury 1.0, s. 59.

⁵ Włodarczyk E., Kultura [w:] T. Pilch (red. nauk.), Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku. Tom 2. G-Ł, s. 954.

Mechanizm kultury

Ciekawą interpretację pojęcia kultury zaprezentował w swojej książce „Historia antykultury” Krzysztof Karoń, porównując ją do mechanizmu silnika napędzającego samochód. Według tej analogii kultura to zbiór tylko takich wzorców ludzkich zachowań, których celem jest doskonalenie, osiągnięte kosztem wysiłku zwieńczonego dziełem i nagradzanego satysfakcją. Mechanizm kultury, podobnie jak silnik samochodu, nie posiada hamulców i kierownicy, gdyż są to po prostu inne części samochodu.⁶ Kultura napędza zatem wszystkie ludzkie wspólnoty, jednak ze względu na to, że każde społeczeństwo inaczej kieruje napędzanym przez nią samochodem – kultura przybiera różnorodne, często bardzo odmienne formy.

„Układ kierowniczy” kultury, określający sens i cel podejmowanego przez ludzi wysiłku, a także „mechanizm hamulcowy” wyznaczający jego granice, wedle tego porównania, nie są tożsame z kulturą, a tkwią w systemie wartości przyjętym przez konkretne społeczeństwo.⁷ Zatem kierunek w jakim pojedzie napędzany przez kulturę samochód zależy od tego, jakie wartości przyjmie prowadząca go społeczność, które z tych wartości uzna za ważniejsze od innych oraz gdzie wyznaczy granice, których nie można przekroczyć. Wartości, którymi kierują się poszczególne grupy, społeczeństwa a nawet jednostki bywają niezwykle zróżnicowane.

Różnorodność jest wspólną cechą zarówno dla kultur, jak i cywilizacji, stąd różnica pomiędzy obiema bywa nieczytelna. Do powstania cywilizacji potrzebne jest jednak wcześniejsze uformowanie kultury.⁸ Cywilizację uznaje się za najwyższy poziom organizacji społeczeństw, a jej przejawami są: używanie pisma, budowa monumentalnych świątyni, rozwinięty handel, a także zorganizowane życie w miastach i pewien rodzaj ogólnej organizacji zajmowanego terytorium. W skład tej samej cywilizacji mogą zatem wchodzić różne zbiorowości, narody i kultury, będące odmianami jednej całości, jaką stanowi cywilizacja.⁹

Teoria cywilizacji Feliksa Konecznego

Twórcą najszerzej opisanego teorii cywilizacji jest profesor Feliks Koneczny, polski historyk i filozof historii, żyjący w latach 1862-1949. Koneczny definiuje cywilizację jako „metodę ustroju życia zbiorowego” i wskazuje, że ilość takich metod jest nieograniczona.¹⁰ Wymienia on siedem cywilizacji, które przetrwały do dzisiaj i znacząco wpłynęły na rozwój ludzkości. Są to cywilizacje: arabska, chińska, bramińska, turańska, żydowska, bizantyńska oraz łacińska.¹¹ Każda z nich wyróżnia się odmiennym podejściem do pięciu najważniejszych kategorii określających byt człowieka, jakimi są: dobro, prawda, dobrobyt, zdrowie oraz

---

⁶ Karoń K., Historia antykultury 1.0, s. 61.

⁷ Ibidem, s. 77.

⁸ Ibidem, s. 74-75.

⁹ Ibidem, s. 74.

¹⁰ Koneczny F., O wielości cywilizacji, s. 205.

¹¹ Kmiec M., Multikulturalizm w ujęciu Feliksa Konecznego s. 30.

piękno.¹² To, jak rozumiemy każdą z tych kategorii, zdaniem Konecznego, wynika z tego, w jakiej cywilizacji zostaliśmy ukształtowani.

Różnice w interpretacji tak podstawowych dla społecznego funkcjonowania pojęć sprawiają, że naturalnym stanem pomiędzy różnymi cywilizacjami jest rywalizacja. Feliks Koneczny dowodzi, że każda cywilizacja, ze swej natury, dąży do cywilizowania innych na własną modłę, gdyż nie można być cywilizowanym na dwa sposoby, a mieszanki cywilizacyjne giną ze względu na brak wewnętrznej spójności. Dodatkowo, według profesora Konecznego cywilizacje żyjące ze sobą na styku muszą się zwalczać, a przy równouprawnieniu i braku walki, zawsze zwycięży cywilizacja niższa, gdyż cywilizacja wyższa dobrowolnie poświęca część swoich idei rozwojowych.¹³

Śmiem twierdzić, że wszystkie „kryzysy” przez które Europa przechodziła i przechodzi, pochodzą z pomieszania cywilizacji, a powrót do czystej cywilizacji łacińskiej stanowi warunek odrodzenia Europy. Przyznam się atoli i do subiektywnego bodźca, który zniewala do tych studiów, a każe wołać w głos, że trzeba pielęgnować i wywyższać cywilizację łacińską: przekonanie, że niepodległość Polski możliwa jest tylko w cywilizacji łacińskiej. Odrodzona cywilizacja łacińska byłaby gwarantką lepszej przyszłości Polski i Europy¹⁴.

Cywilizacja łacińska

Według teorii cywilizacji Feliksa Konecznego, cywilizacją najbliższą doskonałości jest – dominująca również w Polsce – cywilizacja łacińska, której fundamenty stanowią: wiara w istnienie obiektywnej prawdy, prawo dążące do realizowania sprawiedliwości oraz etyka chrześcijańska. Źródłami cywilizacji łacińskiej, zwanej też cywilizacją zachodnią, są:

1. starożytna Grecja, której filozofia dążyła do racjonalnego poznania prawdy, a więc opierała się na przekonaniach o istnieniu prawdy i możliwości poznania jej przez człowieka;
2. starożytny Rzym, którego prawodawstwo, określiło prawo jako sposób na wyrażenie dobra i słuszności, w odróżnieniu od innych systemów prawa, które były wyrazem jednostronnego prymatu władcy nad poddanymi;
3. chrześcijaństwo, które poprzez swoją etykę przekształciło oba te źródła i wykształciło zasady uniwersalnej moralności i moralnego postępowania, zarówno w stosunkach międzyludzkich, jak i pomiędzy ludźmi a rządzącymi.¹⁵

Cywilizacja łacińska posiada kilka cech charakterystycznych, odróżniających ją od innych cywilizacji obecnych dziś na świecie. Pierwszą z nich jest personalistyczne podejście do człowieka, czyli traktowanie go jako wolnego i rozumnego podmiotu. W polityce te same

---

¹² Ibidem, s. 12.

¹³ Ibidem, s. 67-83.

¹⁴ Koneczny F., Cywilizacja łacińska. Państwo w cywilizacji łacińskiej. Zasady prawa w cywilizacji łacińskiej, s. 9.

¹⁵ Skrzydlewski P., Koneczny Feliks, [w:] A. Maryniarczyk (red.), Encyklopedia filozofii polskiej, t. 2, s. 706.

prawa moralne obowiązują rządzących, jak i rządzonych oraz istnieje podział na prawo prywatne i publiczne. Samo prawo jest podległe etyce, czyli podlega ocenie moralnej. Podstawą ekonomii w cywilizacji łacińskiej jest poszanowanie własności prywatnej, zwłaszcza własności nieruchomości i ziemi. Uznawane są tylko małżeństwa monogamiczne, a rodzina posiada autonomię i niezależność od władzy starszych pokoleń.¹⁶ Przestrzeganie tych zasad pozwoliło krajom znajdującym się pod wpływem cywilizacji łacińskiej na rozwój i dokonanie postępu cywilizacyjnego, jaki znamy dzisiaj.

Jedyna kultura, która stworzyła cywilizację wysokich technologii i poszerzyła sferę wolności jednostki, wyrasta z chrześcijaństwa. Obecnie wszyscy cenimy ten cywilizacyjny dorobek, choć rzadko zdajemy sobie sprawę z jego źródeł. Pamiętajmy, że jeśli nie będziemy o niego dbali, możemy szybko go stracić.

---

¹⁶ Ibidem, s. 706-707.